

<https://doi.org/10.15407/rksu.32.154>

УДК 930.253: [061.1: 342.511(477)]-043.83

Володимир Удовик,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Фонду Президентів України, Національна бібліотека
України імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)

ORCID: 0000-0001-7749-8095

E-mail: udovik@ukr.net

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета роботи. Висвітлення архівної джерельної бази дослідження інституту президентства в Україні періоду його становлення, яка зберігається в різних центральних та регіональних державних архівах України та в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. **Методологія.** Дана робота ґрунтується на загальних положеннях системного аналізу з використанням складових загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірико-теоретичних (аналіз, синтез) методів, методів архівознавства. **Наукова новизна.** Уперше системно розглянуто та залучено до наукового обігу різноманітні комплекси архівних документів, що зберігаються в різних архівних та бібліотечних установах і висвітлюють становлення інституту президентства в Україні, окреслено основні наукові праці з цього питання, джерела структуровано за змістом фондів. **Висновки.** Результати аналізу архівних джерел з історії інституту президентства в Україні, зокрема з питань створення та перших кроків даної інституції, переконують, що у своїй сукупності комплекси документів надають дослідникам основну інформацію щодо цих процесів, дають змогу простежити роль президента в розвитку державотворення на початку 90-х років ХХ століття, становлення та еволюцію інституту глави держави

Цитування: Удовик В. Архівні джерела з історії становлення інституту президентства в Україні: формування та актуальні питання дослідження. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 1 (32). С. 154—166. <https://doi.org/10.15407/rksu.32.154>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

в Україні, його неперервність, проте почасти й свідчать про відсутність послідовності у формуванні фондів. Джерельна база з проблематики інституту президентства в Україні досить репрезентативна, дозволяє об'єктивно вивчати питання інституалізації президентської влади, разом з тим вона недостатньо залучена до наукового обігу через розпорошеність між різними фондами, а також через відсутність систематичного оновлення, науково-інформаційних видань та комплексних наукових досліджень. Актуальним залишається й питання вивчення досвіду функціонування президентських архівів, бібліотек та музеїв у різних країнах світу з метою втілення кращих практик в Україні.

Ключові слова: інститут президентства, Президент України, архівні документи, веб-сайти президентів України.

Актуальність теми дослідження. Дослідження інституту президентства в Україні є важливим напрямом для українського суспільства, оскільки президент не просто виконує роль голови держави і здійснює великий вплив на політичну систему України, зокрема на виборчий процес, формування уряду та призначення на вищі державні посади, — він є символом незалежної держави. Непересічним є значення Президента України для консолідації нації та визначення пріоритетів її розвитку. Вивчення інституту президентства допомагає зрозуміти, як ці процеси відбуваються, як вони взаємодіють з іншими інститутами влади та впливають на політичну стабільність у країні. Крім того, Президент репрезентує Україну в міжнародних відносинах, створюючи її імідж на світових майданчиках.

Інститут президентства — це суспільно-політичне явище, яке відбиває не тільки діяльність вищої посадової особи країни, а й систему служб, що забезпечують виконання функцій президента, комплекс нормативних документів, згідно з якими президент здійснює свої повноваження та за якими відбуваються вибори глави держави. На жаль, дослідження становлення, розвитку та прогнозування перспектив цієї інституції утруднені через розпорошеність джерельної бази офіційного характеру, матеріалів з політичного, культурного життя президентів України та матеріалів особового походження.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельна база з проблематики інституту президентства представлена сукупністю різних видів джерел: це — нормативні документи, авторські видання президентів та експрезидентів, інтернет-ресурси, аналітичні матеріали президентських служб та інституцій, періодична преса, електронні бази даних, а також архівні та музейні документи в галузі політичної культури України [17].

На сьогодні дослідники функціонування інституту президентства в Україні приділяють увагу юридичним [2; 3; 15], політологічним [8] та управлінським [6] аспектам його діяльності, особистостям лідерів держави [22] та початковому етапу становлення даного явища [22]. Зокрема, суб'єктивні погляди на президентську діяльність Л. Кравчука виклали у своїх дослідженнях його колишній помічник М. Михальченко та В. Андру-

щенко [11; 12], а також фахівець з політичної історії України В. Литвин [9; 10]. Соратники другого президента П. Гайдуцький та С. Гальчинський постійно підтримують науковий інтерес до епохи правління Л. Кучми [4; 5]. Свій журналістський досвід використав В. Денисенко в науковій праці про становлення політичного режиму В. Януковича [7]. Проте історичних студій, які б розглядали неопубліковані архівні джерела в повному обсязі, ще недостатньо.

Мета дослідження. Проаналізувати архівні джерела інституту президентства в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст., з'ясувати їхню повноту та репрезентативність в архівах України.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в деяких країнах світу архівні документи і матеріали з проблематики інституту президентства зберігаються в окремій державній інституції або в персональних бібліотеках-архівах (як у США). І в таких архівах міститься не лише офіційна документація, а й знаходяться особові фонди, електронні інформаційні ресурси, фото- та відеоматеріали. Ця практика не дуже поширена, оскільки офіційні документи, які продукує апарат глави держави, зазвичай зберігаються вкупі з документами інших державних інституцій. США започаткували нову традицію окремого зберігання офіційних документів разом з матеріалами особового походження задля розвантаження архівосховищ національної державної установи, зменшення фінансових витрат на їхнє утримання, а також з метою популяризації постаті президента, активізації історичного сприйняття цієї інституції серед громадян та іноземних відвідувачів.

У країнах Європи така традиція не прижилася, тому в більшості випадків документальна спадщина інституту президентства розпорошена між національними архівами та музейно-бібліотечними установами — як державними (Меморіал Федерального президента Фрідріха Еберта, Музей президентства Португальської Республіки, Музей Урхо Кекконена (Фінляндія) та ін.), так і приватними чи комунальними (Музей сучасної історії імені Карла Реннера (Австрія), Музей Жоржа Помпиду в Монбюдиф, Музей президента Жака Ширака (Франція) та ін.).

За американською традицією, проте зі своєю специфікою, у 2007 р. було створено Президентський архів Республіки Корея, а вже у 2015 р. він перейшов у нове, більше приміщення для постійно зростаючих обсягів архівної документації. Установа отримує та зберігає документальну спадщину (офіційні документи, фото- та відеоматеріали, передвиборчі плакати та листівки, подарунки та особисті речі, які доповнюють висвітлення історичних подій та персон) усіх корейських президентів, починаючи від Лі Син Мана — першого Президента Південної Кореї (1948—1960 рр.) [14].

На початку 1990-х років президентські архіви були створені в низці пострадянських країн: Республіці Казахстан, Киргизькій Республіці та ін. Вони здійснюють зберігання текстових (з паперовою основою), аудіовізуальних,

електронних документів, пов'язаних з діяльністю адміністрацій президентів та органів, створених при главах держав, окремих центральних виконавчих органів, державних та політичних діячів, громадських, політичних об'єднань, фондів архівних установ-попередників, а також документів особового походження і приватних архівів президентів [13; 16].

Україна не пішла шляхом створення окремої єдиної інституції для документів і матеріалів президентської влади, що, можливо, було пов'язано з перманентним протистоянням між гілками влади та постійними намаганнями обмежити владу президента з боку законодавчого органу та опозиційних політичних сил. Отож документальні інформаційні ресурси, які висвітлюють діяльність інституту президентства в Україні, розпорошені між різноманітними архівними, бібліотечними та музейними установами.

На початковому етапі всі офіційні документи, які продукує Адміністрація/Офіс Президента України, зберігаються в архівному відділі Адміністрації/Офісу Президента України, а після відповідного строку зберігання передаються на збереження та наукове опрацювання в Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), оскільки належать до джерел його комплектування. Це найбільший масив документів, пов'язаних з діяльністю Президента України. На сьогодні ЦДАВО України зберігає лише у ф. 5233 «Секретаріат Президента України» 8460 справ, об'єднаних у п'ять описів за період від 1991 до 2005 рр. З цього масиву близько 3 % справ мають гриф «таємно». Повний перелік справ, що сформовані в описі 1 та описі 2, доступний на порталі ЦДАВО України. Отож користувачам та дослідникам сьогодні набагато легше відшукати необхідні документи, пов'язані з діяльністю перших президентів України. Даний фонд містить не лише укази, розпорядження, доручення президентів України та матеріали до них, а й листування Президента України, документи всіх служб Адміністрації/Секретаріату Президента України, матеріали з підготовки закордонних візитів та візитів іноземних делегацій в Україну тощо.

ЦДАВО України не надає відкритого доступу до оцифрованих документів цього фонду, за винятком однієї оцифрованої справи, яка розміщена на порталі в повному обсязі. Це справа, присвячена Указу Президента України № 128/94 «Про військову форму одягу військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України», в яку сформовані всі документи, що стосуються даного Указу та висвітлюють прийняття нових українських стандартів військової форми на початковому етапі становлення Збройних Сил України (оп. 1, спр. 374).

Основний масив архівних документів щодо діяльності президентської влади в Україні доповнюють архівні матеріали з інших фондів — ф. 1 «Верховна Рада», ф. 5225 «Центральна виборча комісія», де зібрано документи та матеріали, що висвітлюють еволюцію інституту президентства в Україні,

дають уявлення про політичний процес запровадження посади президента та розвиток політичних протиріч між законодавчою та виконавчою гілками влади за розподіл владних повноважень, зокрема й передвиборчі перегони. Їх доповнює опис 28 «Центральна виборча комісія по виборах народних депутатів України», що містить документи, які стосуються першої президентської виборчої кампанії 1991 р. та позачергових президентських виборів 1994 р. (ф. 1, оп. 28, т. 2). Тут представлені постанови, рішення, стенограми ЦВК, окружних комісій, стенограми пресконференцій, присвячених президентським виборам, тексти статей та виступів членів ЦВК у ЗМІ, документи про висунення та реєстрацію кандидатів у президенти України, а також аналітичний звіт Міжнародного фонду виборчих систем (Вашингтон, США) щодо підготовки і проведення виборів Президента України.

Для дослідження ролі Президента України в конституційному процесі цінним є ресурс опису 35 «Конституційна Комісія», в якому зібрано матеріали за 1990—1996 рр., до часу завершення роботи цієї Комісії у зв'язку з прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. (ф. 1, оп. 35, т. 2). Серед документів опису — протоколи та стенограми засідань Комісії і матеріали до них, низка проєктів нової Конституції України, стенограми пленарних засідань Верховної Ради України з обговорення проєктів та результатів поіменних голосувань, а також пропозиції і зауваження до проєкту Основного Закону глави держави та народних депутатів [23, с. 32—33]. Цікаво, що тут зібрано також наукові праці з проблематики конституціоналізму, огляди ЗМІ про хід обговорення проєкту Конституції, що доповнюють офіційні документи матеріалами з вивчення громадської думки про перебіг конституційного процесу.

Постать першого Президента Л. Кравчука, зокрема його діяльність на посаді Голови Верховної Ради України, процес ухвалення важливих рішень щодо здобуття Україною незалежності та перші кроки становлення української держави висвітлюють матеріали «Протокольної частини загального відділу» (ф. 1, оп. 16, т. 4—5).

Слід зазначити, що частина документів і матеріалів з питань інституту президентства, зокрема його взаємовідносини з виконавчою гілкою влади, а також шлях голови уряду до президентського посту міститься у справах фонду «Кабінет Міністрів України» (ф. 2, оп. 15, т. 8—9), де зберігаються документи щодо діяльності Президента Л. Кравчука, а також Л. Кучми на посаді прем'єр-міністра України (1992—1993 рр.) та Президента України, урядові документи періоду прем'єрства В. Януковича (оп. 21).

Значний масив документів щодо президентських виборчих перегонів зібрано в центральних державних архівних установах. Так, у Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки (далі — ЦДАГОУ) це ф. 327 «Колекція документів з проведення виборів Президента України 2004 року (Помаранчева революція)» (46 справ за період 2004—2005 рр.)

та ф. 332 «Колекція агітаційних документів, інформаційно-аналітичних видань про участь політичних партій, об'єднань, їх представників та громадян у виборах Президента України, депутатів Верховної Ради України і місцевих рад» (за період 1994 р. — по теперішній час). Зазначений масив складається з агітаційних матеріалів, передвиборчих програм кандидатів у президенти України та документів політичних партій і громадських об'єднань, які брали участь у перебігу або оцінці президентських виборів. Частина матеріалів про діяльність кандидатів у президенти України, які висувалися від політичних партій, міститься у фондах відповідних політичних інституцій.

Серед документів ЦДАГОУ, які висвітлюють постать першого Президента України Л. Кравчука, значний обсяг становлять матеріали щодо його діяльності на посадах у ЦК КПУ, серед них — інформаційні повідомлення та записки стосовно розвитку культурних інституцій [21] та наукових установ [20], про необхідність видання збірника документів про голод 1932—1933 рр. [19] та ін.

Документальні архівні матеріали, зокрема електронні, Центральний державний електронний архів України (зараз — Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів) розпочав накопичувати ще у 2010 р. Так, було створено Електронну архівну колекцію «Президентські вибори 2010» (ф. 1, 27 од. зб.), архівні колекції «Позачергові вибори Президента України 2014» (ф. 14, 10 од. зб.), «Вибори Президента України 2019: колекція архівних електронних інформаційних ресурсів» (ф. 31, 23 од. зб.). Для дослідження політичних процесів значний інтерес становлять архівовані персональні вебсайти кандидатів у президенти, сайти політичних партій, що висували своїх кандидатів, а також архів інтернет-порталів ЦВК та «Президент України. Офіційне інтернет-представництво». Доповнюють ці колекції тематичні розділи ЗМІ, зокрема інформаційного порталу «РБК-Україна», Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ», а також громадянської мережі «Опора», що відстежувала питання дотримання законності під час президентських перегонів.

Архівні копії офіційних вебсайтів президентів України В. Ющенко, В. Януковича та П. Порошенка зберігаються у Фонді Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ФПУ НБУВ). Вони офіційно передані на зберігання відповідними підрозділами Адміністрації/Секретаріату/Офісу Президента України разом з іншими архівними матеріалами й охоплюють період від 1991 р. по теперішній час. Інформаційні електронні ресурси доповнюють традиційні та висвітлюють багатогранну діяльність президентів України під час їхнього перебування на вищій державній посаді. Архівні документи та матеріали є складовою частиною бібліотечно-архівно-музейної колекції з проблематики інституту президентства. Архівна колекція ФПУ НБУВ складається з вітальних адресів і листівок на ім'я Президента України від глав держав та урядів, міжна-

родних та українських установ і організацій; листування громадян України, адресованого Президентові України; добірок матеріалів ЗМІ з актуальних суспільно-політичних та економічних питань, з висвітлення міжнародних візитів; фото-, аудіоматеріалів, грамот та дипломів почесних звань президента, а також матеріалів президентських виборчих кампаній (агітаційних, аудіо-, відео-, фото-) [18].

Вітальні адреси та листівки від громадян України, українських державних і громадських організацій, а також зарубіжних інституцій та глав держав систематизовані за роками та подіями, яким вони присвячені. Це, зокрема, вступ на посаду або інавгурація, річниця, пов'язані з державними або релігійними святами. Цінність цих документів визначається не лише суспільно-політичною метою — визнання української держави на міжнародній арені через особу її головного представника, але й соціокультурною, оскільки часто такі листи чи листівки мають художню цінність (зображення традиційного для певної країни оздоблення або видатних пам'яток тощо).

Вирізняються унікальною художньою цінністю вітальні листівки та виробу від українських організацій та громадян. За елементами художнього оздоблення, орнаменту чи мотиву виробу можна визначити не лише регіон, який представляють автори, а й їхню професійну приналежність. При вивченні масиву вітальних матеріалів та листів-звернень від українських громадян за їхньою тональністю та кількістю можна визначити рейтинги того чи іншого Президента України. Як правило, листи-звернення про допомогу у вирішенні соціально-економічних, культурно-просвітницьких чи побутових проблем мають продовження в листі-вдячності за врегульовану проблему. Інколи вони містять неопубліковані художні твори (вірші, нариси тощо) або пропозиції щодо вирішення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх проблем сучасної України. Така постійна буденна робота апарату Президента України не завжди знаходить своє відображення у ЗМІ, тому архівний масив ФПУ НБУВ є цінним не лише для дослідників історії становлення та розвитку інституту президентства, а й для тих, хто пов'язаний з питаннями державного управління та розвитку стратегічних комунікацій, іміджу українських президентів, ставлення до президентської влади громадян України тощо.

У читальному залі ФПУ НБУВ архівні документи та матеріали репрезентуються як на експозиціях, що є постійними, так і на тимчасових, присвячених певним подіям.

Однією з найбільш цінних складових колекції ФПУ НБУВ є фонд Л. Кравчука, що містить інтерв'ю, виступи першого Президента України перед вітчизняними ЗМІ. Зокрема, в цих виступах простежується критика Л. Кравчуком за часів його президентства у 1991—1994 рр. російських ЗМІ, які ставили під сумнів українську незалежність та здатність української самостійної держави до розвитку.

У цьому ж фонді зберігаються повідомлення пресслужби Президента України за період 1991—1994 рр.; нотатки до виступу Президента України щодо проекту Конституції, референдуму та президентських виборів 1991 р.; матеріали з питань зв'язків із представниками української діаспори за кордоном; копії статей із зарубіжних часописів про Україну та її першого Президента. Також це матеріали щодо підготовки міжнародних візитів, зокрема візитів Президента України до США в 1992 та 1994 рр.; програми перебування Л. Кравчука у Швейцарії, на Економічному форумі в Давосі (31 лютого 1992 р.), та участі в засіданнях, присвячених проблемі нерозповсюдження ядерної зброї і перспективам розвитку атомних електростанцій у Східній Європі; копії виступів Президента Л. Кравчука на різних міжнародних майданчиках.

За матеріалами ЗМІ, які переважно є недоступними для світової мережі, можна відстежити процеси налагодження міжнародних взаємовідносин України з ключовими партнерами та вирішення актуальних внутрішніх проблем, зокрема кримського питання, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерного роззброєння, економіки тощо.

Слід відзначити, що у ФПУ НБУВ зберігається та постійно поповнюється єдиний в Україні депозитарій прямої мови президентів України. Ця електронна повнотекстова база даних містить послання, звернення, доповіді, виступи, заяви, пресконференції, привітання, статті, листи, інтерв'ю, співчуття президентів, опубліковані у вітчизняних та зарубіжних ЗМІ, починаючи від 1991 р. по теперішній час. Більша частина цієї бази доступна для всіх користувачів через сторінку ФПУ НБУВ (<http://nbuv.gov.ua/node/48>) на вебпорталі НБУВ. На важливості створення і підтримки «архіву промов президентів як чинника реалізації публічності інституту президентства та у зв'язку з проголошеним розвитком демократизації через участь громадськості в реалізації владних повноважень Президента» наголошували дослідники системи державного управління та стратегічних комунікацій, зокрема А. Баровська та І. Коваль [1].

Документи, що репрезентують певні аспекти міжнародної діяльності перших президентів України, також зберігаються в міжнародних архівних установах, зокрема у Президентській бібліотеці Дж.У. Буша (<https://bush41library.tamu.edu>) та у Президентській бібліотеці Б. Клінтона (<https://clinton.presidentiallibraries.us>): це понад 350 аркушів листування, стенограми перемов президентів України Л. Кравчука та Л. Кучми з президентами США, фото і відеоматеріали, більша частина з яких доступна онлайн. В архівних колекціях наступних президентів США кількість матеріалів про президентів України, принаймні в оцифрованих документах, є набагато меншою й обмежується офіційними повідомленнями про міжнародні візити.

Вивчення особистостей президентів України не буде повним та об'єктивним без висвітлення їхнього життєвого та політичного шляху.

Чимало біографічних матеріалів про перших осіб країни зберігаються у фондах регіональних державних архівів. Так, у фондах Держархіву Рівненської області містяться документи щодо перших років життя та навчання Л. Кравчука (Актовий запис про народження Л.М. Кравчука; Запис з погосподарської книги про родину Л.М. Кравчука; Свідоцтво, видане Л.М. Кравчуку про закінчення Городищенської семирічної школи; Витяг з наказу по Рівненському кооперативному технікуму тощо); у фондах Держархіву Чернівецької області — документи про педагогічну роботу Л.М. Кравчука в Чернівецькому фінансовому технікумі та партійну діяльність — від секретаря первинної організації до завідуючого відділом пропаганди та агітації Чернівецького обкому КП України та ін.

Низка архівних матеріалів, які висвітлюють суспільно-політичну та соціально-економічну діяльність Президента Л. Кучми, зберігаються в Державному архіві Дніпропетровської області. Це, зокрема, фонди «Дніпропетровський обласний комітет Комуністичної партії України, м. Дніпропетровськ» (ф. П-19) та «Партком КПУ науково-виробничого об'єднання "Південне", м. Дніпропетровськ» (ф. П-3719). У цьому ж архіві зберігається й особиста справа Л. Кучми, якою актуалізується професійний та громадсько-політичний шлях майбутнього Президента України — від студента до генерального директора великого заводу [23, с. 29].

Значна розосередженість документальної спадщини інституту президентства певною мірою перешкоджає розвитку досліджень про цю важливу для функціонування української держави інституцію. На жаль, в Україні не дістала підтримки ідея індивідуальних меморіальних інституцій на кшталт музею або бібліотеки-архіву президентів, як і ідея окремої установи, яка б змогла збирати і зберігати всі документально-інформаційні ресурси інституту президентства або формувати зведені ресурси. Проте через постійну поляризацію громадської думки щодо перспектив інституту президентства взагалі та особистостей українських президентів зокрема в державі наразі практично відсутній запит не лише на збереження пам'яті, а й на ґрунтовні дослідження даної інституції.

Наукова новизна. Вперше системно розглянуто та залучено до наукового обігу комплекси документів, що зберігаються в різних архівних та бібліотечних установах і висвітлюють становлення інституту президентства в Україні, окреслено основні наукові праці з вивчення цього питання, джерела структуровано за змістом фондів.

Висновки. Запропонованим коротким оглядом масиву архівних джерел з історії інституту президентства в Україні репрезентовано його доволі значний інформаційний потенціал як для дослідження політичних процесів в Україні, так і для піднесення іміджу посади президента як символу незалежної влади в Україні. Ґрунтовна розробка джерельної бази, яка спроможна значно поглибити інформацію щодо ролі президента у процесах

державотворення та визначити пріоритетні напрями державної політики, ще попереду. Актуальними залишаються й питання вивчення зарубіжного досвіду функціонування президентських архівів, бібліотек та музеїв з метою втілення кращих практик в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баровська А., Коваль І. Архів промов президента як чинник реалізації публічності інституту президентства // *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 3. С. 39—44.
2. Берназюк Я.О. Конституційні основи правотворчості президента України. Херсон : Гельветика, 2013. 511 с.
3. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства за різних форм республіканського правління : дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2020.
4. Гайдучський П.І. Україна за президентства Л.Д. Кучми. Київ : ДКС Центр, 2021. 607 с.
5. Гальчинський А.С. Кучма-президент. Десять років системних перетворень. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2021. 430 с.
6. Головка О.С. Інститут президента в системі державного управління національної безпеки України та світу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020.
7. Денисенко В.І. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010—2014 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук. Запоріжжя, 2021.
8. Зелінська М.І. Інститут президентства в Україні: етапи трансформації : дис. ... канд. політ. наук. Донецьк, 2008.
9. Литвин В.М. Президенти. Політичне лідерство: світові реалії, українська практика. Київ : Гамазин, 2019. 461 с.
10. Литвин В.М. Украина: политика, политики, власть : На фоне политического портрета Л. Кравчука. Киев : Альтернативы, 1997. 335 с.
11. Михальченко М., Андрущенко В. Леонід Кравчук: «Все життя моє стало політикою». Київ : Парламентське вид-во, 2021. 598 с.
12. Михальченко Н.И. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991—1995. Киев : Украинский Центр духовной культуры, 1996. 512 с.
13. Надольська В. Утворення та діяльність архівів президента в пострадянських країнах // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Історичні науки: наук. журн.* Луцьк: Вид-во СВНУ ім. Лесі Українки, 2013. № 21 (269). С. 143—149.
14. Палієнко М. Архівна система Республіки Корея: історія і сучасність // *Українська орієнталістика*. 2012. Вип. 6. С. 168—170.
15. Пластун М.С. Роль інституту глави держави у формуванні та здійсненні державної антикорупційної політики: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018.
16. ПОЛОЖЕНИЕ об Архиве Президента Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/3465/10?cl=ru-ru>. (дата звернення 15.12.2023).
17. Удовик В.М. Інститут президентства в Україні: джерела дослідження // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. 2011. Вип. 30. С. 134—142.
18. Udovyk V. The special collection «Fond of the Presidents of Ukraine» as the integrated informational resource research institute of presidency // *Slavic & East European Information Resources*. 2016. Vol. 17 (1—2). Pp. 79—88. <https://doi.org/10.1080/15228886.2016.1165071>

19. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 2149. Арк. 39. Записка Л. Кравчука першому секретарю ЦК КПУ В. Івашку про необхідність видання збірника документів про голод 1932—1933 рр. 20 грудня 1989 р.
20. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2561. Арк. 31. Інформаційне повідомлення завідувача ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчука до ЦК Компартії України про створення Інституту клітинної біології і генетичної інженерії АН УРСР. 21 березня 1989 р.
21. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2564. Арк. 96. Інформаційне повідомлення завідувача ідеологічного відділу ЦК КПУ Л. Кравчука до ЦК Компартії України про підтримку пропозицій громадськості, діячів літератури і мистецтва республіки щодо створення Шевченківського заповідника у м. Каневі Черкаської області. 26 серпня 1989 р.
22. Чернишевич О.В. Становлення та розвиток інституту президентства в Україні (1991—2006 рр.): історичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2009.
23. Шкабко С.І. Суспільно-політична та державна діяльність Леоніда Кучми (1975—2005 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016.

Отримано 10 січня 2023 р.

REFERENCES

1. Barovska A., Koval I. Arkhiv promov prezydenta yak chynnyk realizatsii publichnosti instytutu prezydentstva [The archive of presidential speeches as a factor in the realization of the publicity of the institution of the presidency]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia* [Actual problems of state administration]. 2013. No. 3, pp. 39—44. [In Ukrainian].
2. Bernaziuk Ya.O. Konstytutsiini osnovy pravotvorchosti prezydenta Ukrainy [Constitutional foundations of law-making of the President of Ukraine]. Kherson, 2013. 511 p. [In Ukrainian].
3. Voichuk A.Yu. Osoblyvosti instytutu prezydentstva za riznykh form respublikanskoho pravlinnia [Peculiarities of the institution of the presidency under different forms of republican government] (Candidate's thesis). Kyiv, 2020. [In Ukrainian].
4. Haidutsyi P.I. Ukraina za prezydentstva L.D. Kuchmy [Ukraine under the presidency of L.D. Kuchma]. Kyiv, 2021. 607 p. [In Ukrainian].
5. Halchynskiy A.S. Kuchma-prezydent. Desiat rokiv systemnykh peretvoren [Kuchma-president. Ten years of systemic transformations]. 2nd edition. Kyiv, 2021. 430 p. [In Ukrainian].
6. Holovko O.S. Instytut prezydenta v systemi derzhavnoho upravlinnia natsionalnoi bezpeky Ukrainy ta svitu [Institute of the President in the system of state management of national security of Ukraine and the world] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 2020. [In Ukrainian].
7. Denysenko V.I. Formuvannia ta funktsionuvannia v Ukraini politychnoho rezhymu Viktora Yanukovycha (2010—2014 rr.) [Formation and functioning of the political regime of Viktor Yanukovich in Ukraine (2010—2014)] (Doctor's thesis). Zaporizhzhia, 2021. [In Ukrainian].
8. Zelinska M.I. Instytut prezydentstva v Ukraini: etapy transformatsii [Institute of the presidency in Ukraine: stages of transformation] (Candidate's thesis). Donetsk, 2008. [In Ukrainian].
9. Lytvyn V.M. Prezydenty. Politychne liderstvo: svitovi realii, ukrainska praktyka [Presidents. Political leadership: world realities, Ukrainian practice]. Kyiv, 2019. 461 p. [In Ukrainian].

10. Litvin V.M. Ukraina: politika, politiki, vlast: Na fone politicheskogo portreta L. Kravchuka [Ukraine: politics, politicians, power: Against the background of the political portrait of L. Kravchuk]. Kyiv, 1997. 335 p. [In Russian].
11. Mykhalchenko M., Andrushchenko V. Leonid Kravchuk: "Vse zhyttia moie stalo politykoiu" [Leonid Kravchuk: "My whole life has become politics"]. Kyiv, 2021. 598 p. [In Ukrainian].
12. Mikhalchenko N.I. Belovezhye. L. Kravchuk. Ukraina 1991—1995 [Belovezhye. L. Kravchuk. Ukraine 1991—1995]. Kyiv, 1996. 512 p. [In Russian].
13. Nadolska V. Utvorennia ta diialnist arkhiviv prezydenta v postradianskykh krainakh [Creation and activity of presidential archives in post-Soviet countries]. *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Istorychni nauky* [Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University: Historical Sciences]. 2013. No. 21 (269), pp. 143—149. [In Ukrainian].
14. Paliienko M. Arkhivna systema Respubliky Koreia: istoriia i suchasnist [Archive system of the Republic of Korea: history and modernity]. *Ukrainska oriientalistyka* [Ukrainian Orientalism]. 2012. Iss. 6, pp. 168—170. [In Ukrainian].
15. Plastun M.S. Rol instytutu hlavy derzhavy u formuvanni ta zdiisnenni derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky: zahalnoteoretychne doslidzhennia [The role of the institution of the head of state in the formation and implementation of state anti-corruption policy: a general theoretical study] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv, 2018. [In Ukrainian].
16. POLOZHENIE ob Arkhivie Prezidenta Kirgizskoi Respubliki [REGULATION on the Archive of the President of the Kyrgyz Republic]. Retrieved from: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/3465/10?cl=ru-ru>. (accessed on December 15, 2023). [In Russian].
17. Udovyk V.M. Instytut prezydentstva v Ukraini: dzherela doslidzhennia [The Institute of the Presidency in Ukraine: sources of research]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho* [Scientific works of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. 2011. Iss. 30, pp. 134—142. [In Ukrainian].
18. Udovyk V. The special collection "Fond of the Presidents of Ukraine" as the integrated informational resource research institute of presidency. *Slavic & East European Information Resources*. 2016. Vol. 17 (1—2), pp. 79—88. <https://doi.org/10.1080/15228886.2016.1165071>
19. Fond 1. Inventory 11. Unit 2149. Fols. 39. Central State Archive of Public Associations and Ukrainians.
20. Fond 1. Inventory 32. Unit 2561. Fols. 31. Central State Archive of Public Associations and Ukrainians.
21. Fond 1. Inventory 32. Unit 2564. Fols. 96. Central State Archive of Public Associations and Ukrainians.
22. Chernyshevych O.V. Stanovlennia ta rozvytok instytutu prezydentstva v Ukraini (1991—2006 rr.): istorychnyi aspekt [Formation and development of the institution of the presidency in Ukraine (1991—2006): historical aspect] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 2009. [In Ukrainian].
23. Shkabko S.I. Suspilno-politychna ta derzhavna diialnist Leonida Kuchmy (1975—2005) [Socio-political and state activity of Leonid Kuchma (1975—2005)] (Candidate's thesis). Kyiv, 2016. [In Ukrainian].

Received on January 10, 2023

Volodymyr Udovik

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-7749-8095

E-mail: udovik@ukr.net

ARCHIVE SOURCES ON HISTORY OF ESTABLISHMENT
OF PRESIDENTIAL INSTITUTION IN UKRAINE:
FORMATION AND ACTUAL RESEARCH ISSUES

The goal of the work. Elaboration of the source base for the study of the formation of the presidency in Ukraine, in particular, the coverage of archival documents and materials stored in various central and regional state archives of Ukraine. **Methodology.** Achieving the set goal and solving the specific tasks of this article is based on the general provisions of a comprehensive analysis using elements of general scientific (abstraction, generalization, formalization) and empirical-theoretical (analysis, synthesis) methods. **Scientific novelty.** For the first time, a variety of complex archival documents highlighting the establishment of the presidency in Ukraine and stored in various archival, library, and museum institutions were systematically examined and included in scientific circulation, and the main scientific works on the study of this issue were outlined. **Conclusions.** The analysis and study of an array of archival sources on the history of the institution of the presidency in Ukraine, in particular the introduction and first steps of this institution, convinces that, as a whole, the sets of documents provide researchers with basic information about this process, help to trace the role of the president in the complex processes of state-building at the beginning. 90s of the 20th century, the formation and evolution of the institution of the head of state in Ukraine, its continuity, but often lack of consistency, etc. The source base on the problems of the institution of the presidency in Ukraine is quite representative, it allows to objectively investigate the issue of the institutionalization of presidential power, however, it is not sufficiently involved in the scientific circulation due to the dispersion among different foundations and often due to the lack of systematic updating, scientific and informational publications and complex scientific studies. The question of studying the foreign experience of the functioning of presidential archives, libraries and museums in different countries of the world for the implementation of best practices on the territory of Ukraine remains relevant.

Key words: the Institute of the Presidency, the President of Ukraine, archival documents and materials, websites.